

Filosofien og Darwinismen

Et Foredrag, holdt i Studenterforeningen den 21. Marts

Dr. phil. Harald Høffding

Nær og Fjern, nr. 93–94, 1874

Det er en gammel Erfaring, at Modsætninger sætter Eftertanken i Bevægelse. Hvad man før opfattede med Ligeegyldighed og uden Opmærksomhed, tildrager sig paa een Gang Interessen, naar man faaer Øje paa de Modsætninger, der ere forbundne med det, og som det giver Anledning til. Den, som ikke af andre Grunde vilde føle sig foranlediget til at anke over Darwinismen, vilde faae et Motiv dertil ved de modstridende Opfattelser af den, de diametralt modsatte Anskuelse om dens Værd og Betydning, som man daglig kan støde paa. For den Ene er Darwinismen en vild Spekulation, et Produkt af vor materialistiske Tid, der i selvdannede Hypoteser søger Stadfæstelse paa sine underlige og endelige Drifter og Tilbøjeligheder; for den Anden er den en genial og storartet Anskuelse, der aabner store Perspektiver, tilfredsstillende Menneskeandens ideale Higen efter det Uendelige og vækker Begejstringen for højere, fremskridende Udvikling. Og gaa vi tilbage til den snevrere Kreds, hvor denne Lære er opstaaet, og hvor den videnskabelige Prøvelse hører hjemme, til Naturforskerne selv, vil man ligeledes finde en paafaldende Modsætning mellem Opfattelserne. Medens en stor Mængde Naturforskere (især Englændere og Tydskere) anse Darwins Lære for i den Grad sandsynlig, at de ere tilbøjelige til at overse det Manglende i Bevisførelsen, ja at endog Flere indlade sig paa vidtgaaende Spekulationer og forlade Fagvidenskabens faste Grund — saa hævde Andre (navnlig franske Forskere, til hvilke de fleste danske synes at slutte sig), at en Forklaring ikke er et Bevis, men forudsætter et Bevis for at have Gyldighed, og at det, trods al den Betydning, Hypoteser kunne have for Videnskaben, dog er aldeles utilstedeligt noget Øjeblik at glemme Hullerne i Bevisførelsen over det Tiltalende i den hypothetiske Forklaring.

Der er altsaa god Grund til at anstille en Prøvelse af Darwinismens logiske og ethiske Værd for at komme til en Afgjørelse af, hvilken af disse stridende Domme der

er den sande, og paa hvilken Maade vi skulle stille os til denne mærkelige Anskuelse, som fra Videnskabsmandens stille Kammer nu er trængt ud paa Gader og Stræder og anvendes som et mægtigt Vaaben i vor Tids aandelige Kampe. Filosofien har, afseet fra disse ydre Foranledninger, i Følge sin egen Opgave den Pligt at anstille en saadan Prøvelse. Det er Filosofiens Opgave at blive sig den videnskabelige Erkjendelses Væsen og Methode bevidst, at skærpe Indsigten i de Stadier, en Anskuelse maa gjennemgaa, førend den kan indlemmes i de videnskabelige Sandheders Rige, og at hævde de nødvendige Betingelser for Erkjendelsens Sandhed og Gyldighed. Men dens Kald er ikke begrændset hertil. Idet den undersøger det menneskelige Bevidsthedsliv, dets Love og dets Elementer, og forfølger dets Udvikling gennem Historien, søger den tillige at indordne ethvert Erkjendelsesresultat som Led i Aandens hele Organisme og maa derfor paa ethvert Punkt prøve, hvorledes det vundne Resultat forholder sig som Bidrag til en almindelig Verdensanskuelse. Intet Resultat er i Sandhed tilegnet af Menneskeaaanden, førend denne Prøvelse er anstillet. Og først naar dette er gjort, kan Resultatet faae berettigede praktiske Følger, idet det tredie Led i den filosofiske Undersøgelse bliver: hvilken praktisk og ethisk Betydning den tilegnede Sandhed faaer.

Det er klart, at den logiske Prøvelse her er den vigtigste. Først maa det dog afgjøres, om en Lære er sand eller ikke, førend man skrider til at prøve dens Betydning i metafysisk og ethisk Henseende. Man er ofte for tilbøjelig til at gaa den omvendte Vej og mene, at hvad der har ideal Betydning, ogsaa maa have real Virkelighed. Af denne Tilbøjelighed ere de theologiske og spekulative Lærdomme udsprungne, som beherske den almindelige Bevidsthed. Og mange af Darwinismens Forkæmpere have stillet sig paa samme Standpunkt; de have dannet en ny Theologi, et nyt Dogme af den rent empiriske Hypothese, Darwin har opstillet. Erkjendelseslæren maa opponere mod begge disse Retninger og søge først og fremmest at fæste Blikket paa Sagens virkelige Sammenhæng. Den indskærper os Resignationens Nødvendighed. Et gammelt Ordsprog siger: »Den, som troer, haster ikke.« Man kunde med lige saa megen Ret sige: »Den, som veed, haster ikke!« idet vi ved den Vidende forstaa den, der har Blik for Erkjendelsens væsenlige Betingelser saa vel som for de Ideer, der føre Menneskeaaanden fremad under dens theoretiske og praktiske Stræben. Hvorfor skulde disse Ideer nødvendigvis have en — overnaturlig eller naturlig — Virkelighed? Ere de ikke netop Ideer ved at vise ud over det faktisk Givne, ved at stille nye Opgaver for Tænken og Handlen? Den, hvis Verdensanskuelse ikke fordrer en dogmatisk Fastslaaen af de højeste Ideers Indhold som ydre Faktum, vil med

større Ro og Upartiskhed lade den videnskabelige Methode for Erkjendelsen af det Virkelige ske Fyldest og ganske bøje sig for dens Resultater.

I.

Man kan sige, at Videnskaben vilde staa stille uden Hypotesen. For at finde den Lov, hvorefter en vis given Faktor virker, eller for at finde den Aarsag, der ligger til Grund for en vis given Lovmæssighed i Fænomenerne, maa man nødvendigvis vove sig ud over det umiddelbart Foreliggende, maa ofte gjøre store Spring til helt andre Kredse af Fænomener for at prøve, om den søgte Forklaring ikke findes der. Med Rette har man sagt, at de Forskere, der staa stille og vente, indtil de udenfra drives til at gaa videre, aldrig ville gjøre de store Opdagelser. Opdagelsen forudsætter en Aktivitet, som gaaer ud over den blotte Opsamlen af Fakta, som søger en Enhed i Mangfoldigheden, en fælles Lov for alle Forskjellighederne. Det er ikke mindst denne Aktivitet og Energi, der gjør Kopernikus, Kepler og Newton til saa store Skikkelser i Videnskabens Historie. Men dette er kun den ene Side af Sagen. Den Vej, Tanken gaaer fra Fænomenerne til Loven eller Aarsagen, er maaske den, der tager sig dristigst og mest storartet ud; men det er dog ikke den, der videnskabelig seet er den afgjørende. Vi kunne beundre hin Energi, men vi stole ikke paa, hvad den udretter, naar den ikke formaaer at gaa den modsatte Vej tilbage igjen, naar den ikke fra den antagne Lov, den postulerede Aarsag forstaaer at føre os tilbage igjen til den fænomenale Sammenhæng. Det vil med andre Ord sige: Hypotesen maa verificeres, bekræftes ved sin Overensstemmelse med Kjendsgjæringer, der ere vundne ved umiddelbar Iagttagelse. Ogsaa dette har Newton havt Blik for, naar han fordrer, at den Aarsag, man antager til Forklaring af visse Fænomener, maa være en *vera causa*, o: en saadan, som i Virkeligheden viser sig at have saadanne Virkninger, som man tillægger den.

Hvad er nu det, Darwins Hypothese vil forklare? Det er den Kjendsgjærning, at de levende Væsener sondre sig i visse bestemte Grupper med særegne Karaktermærker, som for hver enkelt Gruppe staa fast og vedvare — altsaa de saakaldte Artsforskjelligheders Kjendsgjærning. Plante- og Dyreverdenen sondre sig for den iagttagende og klassificerende Forsken i skarpt afgrændsede Arter. Botanikerne og Zoologerne have efter den almindelige Opfattelse endt deres Hverv, naar de ved omhyggelig Undersøgelse af en Plantes eller et Dyrs indre og ydre Egenskaber have indseet, hvilken Art, Slægt, Familie den maa henføres til. Man følger det enkelte

Individs Udviklingshistorie, man undersøger de enkelte Arters Overensstemmelse og grupperer dem derefter; men Spørgsmaalet om selve Artens Oprindelse drages ikke med ind i Undersøgelsen, fordi den umiddelbare Iagttagelse ikke viser nogen Overgang fra den ene Art til den anden.

Dog er der mange Ting, som kunne tyde paa, at Artsbegrebet ikke har absolut Gyldighed. Ikke blot viser det sig vanskeligt, ja umuligt i mange Tilfælde at afgjøre, hvad der skal kaldes Art, og hvad der maa betragtes som blot Varietet; men selve denne Fremstilling om absolut færdige Livsformer, i Følge hvilken Livet kun var disse Livsformers Selvopholdelse eller deres Kamp for at hævde sig overfor de ydre Vilkaar — denne Fremstilling, hvorved der skarpt sondredes mellem Organismen og dens Omgivelser, som om de ikke hørte nødvendig sammen som Led i Livsfænomenernes Kred, var dog altfor modsigende og udvortes mekanisk, til at ikke mange Forskere maatte føle Trang til at gaa ud over den. Saa længe de theologiske Forestillinger endnu beherskede de fleste Naturforskeres Bevidsthed, kunde denne Trang vistnok tilfredsstilles ved at føre de absolute Artsforskjelligheder tilbage til forskjellige Skabelsesakter, idet hver Art tænktes skabt for sig. Men naar Bevidstheden om naturligt Sammenhæng og naturlige Aarsagers Nødvendighed udvikler sig, kan Trangen ikke længer tilfredsstilles paa denne Maade. For saa vidt Naturforskere endnu betragte de forskjellige Arter som skabte hver for sig, er det i Reglen kun at opfatte som rhetoriske Udtryk for, at de antage Arternes Oprindelse for uforklarlig. Allerede ved Slutningen af forrige Aarhundrede fremtræder Ideen om Arternes naturlige Oprindelse, og mærkværdig nok omtrent paa een Gang i England, Frankrig og Tydskland: hos Erasmus Darwin (Charles Darwins Bedstefader), hos Geoffroy St. Hilaire og Lamarck og hos Goethe og Oken. Disse ældste Forsøg henviser vel, hvert for sig, til de ydre Aarsagers Virken, men de fleste af dem lægge dog Hovedvægten paa en indre Dannelseskraft, en spontan Evne til Fuldkommengjørelse, som skulde føre de levende Væsener fra lavere til højere Trin. For saa vidt er der endnu noget Mystisk og Ubestemt i disse Forsøg.

Det Geniale i den Maade, hvorpaa Darwin har optaget det gamle Problem, beroer nu paa, at dette Ubestemte og Mystiske træder til Side for Henvisningen til en bestemt, faktisk virkende Kraft. For saa vidt kan Newtons Fordring om en *vera causa* siges at være fyldestgjort. Den Faktor, Darwin henviser til, er det saakaldte Kvalitetsvalg eller den naturlige Udvælgelse, o: den Kjendsgjerning, at kun de heldig stillede Organismer leve og forplante sig, medens de svage og uheldig stillede gaa til Grunde. Naturen renser altsaa de levende Væsener ligesom gennem et Sold,

og af denne Renselsesproces maa der nødvendigvis fremgaa mere udviklede og til Betingelserne bedre svarende Former. Det er denne naturlige Udvælgelse, der frembringer Racer og Varieteter: hvorfor skulde den saa ikke ogsaa kunne frembringe Arter? »Man har ofte forsikret,« siger Darwin, »men man kan ikke levere noget Bevis for denne Forsikring, at det Beløb af Variering, der findes ude i Naturen, har bestemte Grændser . . . Jeg kan ikke se, at der er nogen Grændse for denne Magt, der langsomt og skjønt lempet hver enkelt Form efter de mest udviklede Livsforhold.« I disse Ord finder Darwinismens logiske Gyldighed sit klareste Udtryk.

Afgjørelsen af Striden beroer nemlig paa det Spørgsmaal: har den naturlige Udvælgelse Grændser eller ikke? Men dette Spørgsmaal kan Videnskaben paa sit nuværende Stadium ikke besvare. Det er dette, der gjør Darwinismen til en Hypothese og retfærdiggjør de ædruelige Forskeres Betænkelighed ved at se Forsøg paa at udgive den for en godtgjort Lære, paa hvilken man nu skulde kunne gaa ind. Heraf forklares den franske Positivismes Stilling til dette Spørgsmaal. Der er uden Tvivl Mange, som sammenblande Positivisme og Darwinisme og ikke vide, at de udelukke hinanden. Auguste Comte kritiserede skarpt Lamarcks Theori og saae i den et uberettiget Forsøg paa at overføre Udviklings Lov, der gjælder for den individuelle Organisme, paa Slægten som Helhed. En af hans Disciple, den berømte Anatom Charles Robin, har nylig gjentaget denne Indsigelse og viist, at den ogsaa rammer Darwin. Særlig fastholder han, støttet til Anatomiens exakte Resultater, at Varieringen har sine bestemte Grændser. Enhver Organisme kan svinge mellem sine Yderpunkter; gaaer Forandringen ud over dem, udvikles Organismen ikke, men dør. Og netop de levende Væsener, hvis Organisation er meget simpel, som Zoofyter og Orme, variere kun indenfor snevre Grændser; men af dem skulde de højere Arter jo have udviklet sig. Og i ethvert Tilfælde kan man ikke forfølge den ene Arts Udvikling af den anden, saaledes som man kan forfølge, hvorledes det ene Stadium af et enkelt Individ Liv udvikler sig af et andet. »Det er ogsaa Fremskridt og Bevis paa Indsigt at forstaa at undersøge en almindelig Sætning, førend man antager den.« Robin betragter det derfor som et Vidnesbyrd om de franske Forskeres filosofiske Aand, at de fleste af dem erklære sig imod Darwin. Tydskeren Häckel vil rigtignok gjøre det til en Prøve paa Menneskenes aandelige Overlegenhed, om de antage Darwinismen og »den derpaa grundede Filosofi« eller ikke, og tillægger derfor Englændere og Tydskere Æren af at være videre fremskredne i Kulturudvikling. Med Rette har Littré stemplet dette som Chauvinisme. Og dersom — hvad der fra den strenge Videnskabs Standpunkt maa betragtes som muligt — dersom den darwinske Hypothese er urigtig, saa

vilde det se betænkelig ud med denne Overlegenhed. Hvad Kant tvivlede om — at der nogensinde vilde opstaa en Newton for Videnskaben om det organiske Liv — det seer Häckel virkeliggjort i Darwin. Han mener, at Darwins Theori er en af Menneskeaaandens største Erobringer, der »umiddelbart kan stilles ved Siden af Newtons Gravitationslære« — ja at den endog staaer over denne! Imod en saadan Overseen af den induktive Methodes Principer, som her lægges til Grund, maa Logiken protestere. Newtons Opdagelse staaer som et Ideal i Videnskaben, fordi den er et enestaaende Exempel paa Forening af genial Skuen og streng Bevisførelse, hvor intet Led er oversprunget, men alle Enkeltheder føje sig sammen til en storartet Bygning. Darwin har paavist en real Aarsag, som er af væsenlig og maaske hidtil overseet Betydning for det organiske Liv, men han har ikke kunnet bevise, at denne Aarsag indeholder den tilstrækkelige Grund til de forskellige Arters Oprindelse.

Vil det nu være vanskeligt og langvarigt at finde et afgjørende Svar paa det Spørgsmaal, om Varieringen har bestemte Grændser eller ikke? Darwin har selv betraadt den Vej, som ene kan føre til et exakt Bevis, nemlig Experimentets Vej. Som bekjendt var det Husdyrene og de dyrkede Planter, mod hvilke Darwin især vendte sin Opmærksomhed, og hvorfra han hentede sit vigtigste Materiale. Dersom man nu kunde frembringe tilstrækkelig varierende Betingelser, og i tilstrækkelig lang Tid, saa vilde Spørgsmaalet maaske finde sin Besvarelse; men det er jo slet ikke sagt, at det staaer i Menneskets Magt at tilvejebringe de Betingelser, hvorved i den frie Natur Arter maatte have udviklet sig af hverandre. Dette er altsaa kun en meget ubestemt og fjern Mulighed.

En væsenlig, i Følge Darwins egen Mening den væsenligste Indvending mod hans Hypothese hentes fra, at »endskjøndt de geologiske Undersøgelser utvivlsomt have lært os mange tidligere Leds Tilværelse at kjende, Led, som bringe talrige Livsformer meget nærmere til hinanden, saa have de dog ikke givet de uendelig mange fine Gradationer, som Theorien fordrer, mellem uddøde og nulevende Arter.« Ogsaa her har det lange Udsigter med et exakt Bevis, ja det er maaske tvivlsomt, om et saadant nogensinde kan naaes ad denne Vej, eftersom ethvert nyt Mellemlid, der opdages, stedse vil kunne betragtes som en ny Art, der kan stikkes ind mellem to andre; selve Overgangen fra een Art til en anden kan man efter Sagens Natur ikke finde i de geologiske Lag, der kun indeholde de døde Rester.

Ganske vist vil Sandsynligheden af Hypothesens Sandhed stige, jo flere saadanne Mellemlid der paavises. Man seer ogsaa, at Forskere, som tidligere vare Modstandere af Arternes Foranderlighed, opgive deres Modstand under Indtrykket af, hvad de

nye Fund bringe for Dagen. »At en Naturforsker, der saa længe og saa grundig har studeret de talrige Levninger og sammenlignet dem saa omhyggelig og utrættelig baade med beslægtede Levninger fra andre Steder og med de nulevende Arters Skeletter som Gaudry, har tabt Troen paa Arternes absolute Fasthed og slutter sig til dem, der tro paa deres Omdannelse i Tiden, er under alle Omstændigheder et betydningsfuldt Fingerpeg, saa meget mere, som han neppe kan have været paavirket i sin Dom af de Naturforskere, i hvis Nærhed han arbejdede; thi ingensteds har Darwinismen vundet mindre Indgang end i Frankrig.«

Men et exakt Bevis synes der, som sagt, ikke at være nogen Udsigt til, i det Mindste i lange Tider. For saa vidt have de, der af moralske og religiøse Grunde tro at maatte kæmpe mod Darwinismen, Ret, naar de spottende henvise til det Tidspunkt, »da Darwinismen bliver bevist.« Dog turde deres Glæde alligevel være noget forhastet. Eet er det nemlig, at de Faktorer, hvorefter man hidtil har villet forklare Arternes Oprindelse, ikke strække til, et ganske Andet er det, at Arternes Oprindelse i det Hele betragtes som et Spørgsmaal, der hører hjemme i Naturvidenskaben og ikke i Theologien. Og dette Sidste synes i ethvert Tilfælde at være opnaaet ved den Darwinske Strid. At Arterne maa have en naturlig Oprindelse, at Aarsagerne til deres Opstaaen, hvilke de saa ellers ere, maa søges i de i Naturen givne Betingelser, det er en Forudsætning, som udspringer af Principerne for al videnskabelig Forsken, Principer, som mere og mere komme til Anvendelse selv paa Omraader hvorfra man tidligere holdt dem ude. Den Grundsætning, at enhver Ting har sin Aarsag, udspringer af selve den menneskelige Bevidstheds inderste Lov og kan ikke trænges tilbage, naar den først er bleven anerkjendt. Hvad Aarsagen er, det er et andet Spørgsmaal. Mange Hypotheser af lignende Art som Darwins ville maaske afløse hverandre, førend den sande findes. »Det er,« siger Mill, »ingen gyldig Grund for Antagelsen af en given Hypothese, at vi ere ude af Stand til at forestille os nogen anden, der kan forklare Kjendsgjernerne. Der er ingen Nødvendighed for at forudsætte, at den sande Forklaring maa være en, som vi med vor nuværende Erfaring kunne forestille os.« Men i Principet staaer det dog fast, at der maa være en naturlig Aarsag. Den franske Positivismes Skepsis er kun begrundet overfor de enkelte Forklaringsforsøg, ikke hvad selve det Principielle angaar. Det kan være forhastet allerede nu at ville løse dette Spørgsmaal, men det hører ikke til dem, som i sig selv ligge ud over Videnskabens Grændser.

[*Sluttet.*]

Anden Del

II.

Den logiske Undersøgelse af Darwinismen fører saaledes til at anvise den dens rette Plads som en genial Hypothese, der er fremgaaet af den nyere Tænkning og Videnskabs Princip om Naturlovenes og de naturlige Aarsagers Herredømme i Tilværelsen. Dette Princip har ikke ventet paa Darwinismen for at træde i Kraft; det har fundet sin logiske og metafysiske Begrundelse i den nyere Filosofi og sin reale Gjennemførelse i den nyere Naturvidenskab. Det staaer og falder derfor heller ikke med Darwinismen. Vi kunne altsaa ikke tillægge denne en saa stor Betydning for hele Verdensanskuelsen, som man ofte gjør; den er et værdifuldt, om end hypothetisk Led i en større Sammenhæng.

Dog kan den siges at være bleven ligesom et Stikord i Kampen mellem den supranaturalistiske og spiritualistiske Opfattelse og den humane og rationelle Verdensanskuelse. De Indvendinger, der rettes imod Darwinismen ud fra hin Opfattelse, vilde blive rettede mod en hvilken som helst anden Lære, der vilde forklare Arternes Oprindelse paa naturlig Maade. Derfor vil det, aldeles afset fra Darwinismens hypothetiske Karakter, have Interesse at undersøge, i hvilken Retning den peger, naar man drager dens sidste Konsekvenser.

Den almindelige Betydning lyder paa, at Darwinismen er en materialistisk Lære, som forklarer det Indre af det Ydre, det Aandelige af det Legemlige, og opfatter Mennesket som et Dyr, idet det lader ham »nedstamme fra Aberne«. Istedet for den guddommelige Visdom, der efter den gamle Tro leder Alt i Naturen og i Historien til det Bedste, seer man at den blinde Tilfældighed raader, det tilsyneladende Hensigtsmæssige skyldes kun en lykkelig Hændelse eller rettere en Række af lykkelige Hændelser.

Vi tage her ikke Hensyn til Darwins personlige Mening, uagtet den ikke synes at gaa i materialistisk Retning. For at prøve den anførte Betydning holde vi os til den Aarsag, hvoraf han vil forklare Arternes Oprindelse, nemlig Kampen for Tilværelsen. Det er for det Første klart, at Kamp forudsætter en Kæmpende og Vaaben og Kraft hos denne Kæmpende. Det vil sige, der forudsættes en indre Activitet i Organismen og et oprindeligt Anlæg, hvorfra Udviklingen kan tage sin Begyndelse. Uden dette hjælpe de ydre Paavirkninger Intet. Dernæst ligger der i Udtrykket: Kamp for Tilværelsen ogsaa det, at Tilværelsen er et Gode, som Individet stræber at bevare. Thi det er

aabenbart ikke blot det at være til, det er den med Tilværelsen forbundne Nydelse og det Værd, Tilværelsen derved faaer, hvorom der kæmpes. Men disse Forudsætninger vise ikke i materialistisk Retning. De føre tvertimod til Anerkjendelsen af ideelle Principer som de egentlig afgjørende. Darwin selv har dog vistnok lagt for stor Vægt paa de ydre Aarsager. Den berømte Botaniker Nägeli har i Modsætning hertil udtalt som Resultatet af sine Undersøgelser, at Dannelsen af Afarter og Racer ikke er en Følge af og et Udtryk for ydre Paavirkninger, men betinges ved indre Aarsager, og han tilskriver derfor Organismen et »Fuldkommengjørelesprincip«, som stadig fører til nye Former, en Proces, under hvilken de ydre Vilkaar kun spille Regulatorens Rolle. Vi føres herved tilbage til Livets almindelige Lov, saaledes som af de nyere Filosofer Herbert Spencer skarpest har formuleret den: en Tillempelse af det Indre efter det Ydre. Det Indre er altsaa stedse forudsat som en oprindelig Faktor, der gennem sin Vexelvirkning med Omverdenen arbejder sig fremad til fuldkommene Former. I Følge Spencer har Darwin lagt for ringe Vægt paa den direkte Tillempelse, som skeer ved Funktionens Indflydelse paa Strukturen. Kun naar Organismen ikke formaaer at lempe sig efter Omgivelserne og derved overvinde dem, træder den indirekte Tillempelse i Kraft, som skeer ved de Svages Udryddelse.

Hvilken er altsaa den Verdensanskuelse, man maatte uddrage af Darwinismen, dersom den viste sig at have Ret? Ingen anden end den, der fremgaaer af den nyere Tids hele filosofiske og videnskabelige Bevidsthed, som ikke kan antage Ideelle Magter, der skulde virke paa anden Maade end gennem selve de reale Betingelser og de Love, der gjælde for disse. Vi kunne, som en aandrig Tænker har sagt, tro paa virkende, men ikke paa herskende Ideer. Det Ideale er i sig selv ikke fremmed for de reale Betingelser; disse ere Elementer i dets Væsen, og det godtgjør netop sin Guddommelighed ved at arbeide sig frem gennem alle Hindringer. Den Ide, vi tro paa, maa være en kjæmpende Ide.

Det er saa langt fra, at Darwinismen fører til Materialisme, at den netop maa siges at vise i den helt modsatte Retning. Den lægger ganske vist en stærk Vægt paa de ydre Vilkaar; men disse Vilkaar virke kun gennem Organismens Lempelse efter dem. Og hvad man kalder Tilfælde, er kun Exemple paa Betingelsernes, de indre og ydre Betingelsers, uendelig forgrenede og indviklede Sammenhæng, som vi ikke kunne overse; i de saakaldte tilfældig opstaaede Former have vi netop et Bevis paa Livets Energi, der veed at tilegne sig endog de fineste Nuancer i de ydre Vilkaar og anvende dem i sin Tjeneste.

Men, siger man, Darwins Lære er trøstesløs, fordi den viser os, at de Svage gaa

til Grunde og kun de Stærke og Lykkelige bestaa. Hvor skrækkeligt at vide sig og Alt prisgivet en saadan mørk og ubønhørlig Magt! Darwin selv har følt al den Lidelse og Smerte, som Tilværelseskampen fører med sig. »Vi se Naturens Aasyn straalende af Glæde, vi se ofte, at der er Næring i Overflod, men vi se ikke, eller vi forglemme, at de Fugle, der sidde og kvindre rundt om os, for Størstedelen leve af Insekter eller Frø og saaledes til enhver Tid ødelægge Liv; og heller ikke mindes vi, i hvor høj Grad disse Sangere, deres Æg eller deres Unger ere udsatte for Ødelæggelse af Rovfugle og Rovpattedyr; vi have heller ikke altid det staaende klart for os, at skjøndt der i Øjeblikket kan være mere end Føde nok, er det dog ikke saaledes hvert Aar eller til hvilken som helst Aarstid.« Men han trøster sig med, at »af Naturens Kamp, med Hunger og Død, fremgaaer det Høieste af det, vi kunne opfatte.«

Det er ikke let at indse, hvilken Fordel den almindelige Tro paa »Hensigtsmæssigheden i Naturen« her har for Darwins Lære. Thi hvilken skarp Strid er der dog ikke mellem den almægtige og forudseende Visdom, som skal have frembragt Alt, og den Smerte og Nød, den Lidelse, alt Levende er underlagt, og som hverken Darwinister eller Antidarwinister kunne overse! Her er Noget, som ingen Theori, ingen Verdensanskuelse kan forklare. Det Høieste, vi kunne naa, er at fæste vort Blik paa Maalet, der naaes gennem disse Kampe, og se, hvorledes at hin Smerte er en Følge af Udviklingen hen imod dette Maal. Ved Siden af den Forvisning, at denne Udvikling ustandset gaaer sin Gang, viser Resignationens Nødvendighed sig; vi se de bestemte, ufravigelige Betingelser, uden hvilke Intet kan naaes her i Verden, og som vore Ønsker og Længsler nu en Gang ikke kunne forandre. Men denne Resignation maa en hvilken som helst Verdensanskuelse nødvendigvis under en eller anden Form forlange.

Ligesom Kants og Laplaces astronomiske Theori og Lyells geologiske Theori, saaledes lærer Darwins biologiske Theori os, at de samme Kræfter, som i ethvert Øieblik umærkeligt virke rundt om os, ved deres stadige, aldrig afbrudte Virken have frembragt de Former i Naturen, vi i den Grad beundre, at vi ere tilbøjelige til at tænke os dem frembragte i et Nu, ved en almægtig Skabelsesakt. Ligesom Kopernikus aabnede Universets Uendelighed for vort Blik, gjorde Ende paa den gamle Modsætning mellem Himmel og Jord, og førte os til at betragte vor Klode som et forsvindende Punkt i Verdeners Uendelighed, saaledes føre hine nyere Theorier os ind i Kræfternes Uendelighed og Evighed. De mest afgjørende Modsætninger ere kun relative Stadier i den uendelige Proces. Vi kunne ikke omfatte det Uendelige; men alle de Forskjelle, vor Tanke vil statuere, løse sig stedse op paa Ny, vise sig at være

relative. I Kræftens og Rummets Uendelighed har Aandens Uendelighed sit Symbol. Den højeste Ide, vi kunne danne, er Tanken om en uendelig Verdensharmoni, hvor ethvert Enkelt paa sit Sted og til sin Tid spiller sin Rolle, gennem sin Kamp og Lidelse yder et reelt Bidrag til den store Livsproces.

Naar man seer, hvilken Begejstring det kopernikanske System vakte, og hvorledes det gav Anledning til den første Anvendelse af Naturvidenskabens Resultater paa Livsanskuelser, saa kan man ogsaa vente lignende Følger af disse nyere Theorier, saa sandt som Kræfternes Uendelighed ikke er mindre opløftende end Verdensrummets Uendelighed. De overleverede Troeslærdomme modsætte sig Kopernikus og Newton, som de nu modsætte sig Lyell og Darwin; men som de have maattet give Kjøb overfor hine, saaledes ville de ogsaa komme til at gaa paa Akkord med disse. Vi ere nu en Gang nødte til at danne vore højeste Ideer efter den Maade, hvorpaa Universet fremstiller sig for os. Vor Livsanskuelser er en Verdensanskuelser. Ligesom Kopernikus' og Newtons Opdagelser nøde Tanken til at lade sin højeste Ide omfatte Verdensuendeligheden, hvilket allerede Giordano Bruno indaandede med en Overbevisning og Begejstring, der end ikke svigtede paa Inkquisitionens Dødsbaal, — saaledes maa nu i Følge Udviklingsteorien Opfattelsen af den højeste Ides Virkemaade undergaa en tilsvarende Forandring. Ikke ved pludselig Indgriben, ikke gennem uforberedte Katastrofer og Revolutioner, men stille og umærkt virker den evige Kraft, i hvis Væsen alle Betingelser, alle reale Aarsager ere Elementer.

Jeg har hørt en begavet Dame sige, at dersom Darwin havde Ret, og vi virkelig nedstammede fra Aberne, vilde Livet tabe alt Værd og Betydning for hende. Det er maaske dette Punkt, som for de Fleste staaer som det mest afskrækkende. Men den, som seer, at selv det Højeste og Ædleste dog har sine bestemte Betingelser, at det ikke kan være uden dem, kun er ved at tilegne sig dem, — den, som erkjender, at de tilsyneladende absolute Forskjelle forsvinde i den uendelige Sammenhæng, vil se Sagen paa en anden Maade. Han vil ogsaa i Menneskeaaanden se en Form for den kæmpende Ide og vil ikke se nogen Nødvendighed for, at det Aandelige ude- eller ovenfra indblæses i Materien; det Aandelige staaer ikke som et fremmed Element i Tilværelsen; det fremkommer paa sit bestemte Trin i Udviklingen, arbejder sig frem af selve Materien og afgiver i sidste Instans den eneste Forklaring af denne. Det Paafaldende i den Fremstilling, at Menneskene skulde nedstamme fra Aberne, har sin simple Grund deri, at man her umiddelbart stiller to Udviklingstrin sammen, der ligge uendelig langt fra hinanden; man overspringer da netop det Væsenlige — selve Udviklingen. Hvor stor en Kløft er der ikke mellem de Menneskeædere, fra

hvilke vi maaske nedstamme, og vor Tids civiliserede Mennesker!

Vi se det enkelte Menneskes Aand udvikle sig fra en ringe Begyndelse; vi se i Historien Menneskeslægten udvikle sig fra dyrisk Raahed til aandelig Dannelse og humant Samfundsliv. Hvad Darwinismen forlanger, er altsaa kun, at man skal tænke sig de Linier, denne Udviklingsgang beskriver, forlængede i Retningen nedad, ligesom vi i alle vore ideale Drømme, i vor Stræben efter Fremskridt og højere Udvikling tænke os dem forlængede i Retningen opad. Dette fører os til det sidste Punkt, vi ville fremdrage til Belysning af Darwinismen, dens ethiske Karakter. Men førend vi forlade den almindelige Verdensanskuelses Omraade, vil jeg som et *argumentum ad hominem* minde om, at en dansk Filosof, som for os Alle staaer som en sjelden ædel og human Tænkter, og hvis Livsanskuelse havde en særegen Varme og Inderlighed — at afdøde F. C. Sibbern nærede den samme Anskuelse om Menneskets Oprindelse, som man nu forarges saa højlig over, naar man møder den hos darwinistiske Forfattere. Det hedder nemlig i hans Skrift »Spekulativ Kosmologi«

(Kjøbenhavn 1846) P. 20–21: »Er det første Menneske blevet til paa anden Maade end vi, saa er det dog ej skabt i nogen anden Forstand af Ordet »skabt« end vi. Hvorledes mon det første Menneske blev til? Uden Tvivl derved, at en vis Dyreformation fra en første ringe Begyndelse, gennem en Række af Generationer eller Afødnings, idet i Afkommet bestandigen Uddannelsesprocessen gik videre og videre, naaede til det Punkt, da nu dets sidste Affødning blev et Væsen, som saa at sige slog Aandelivhedens Øje op, idet det sagde Jeg til sig selv og følte sig i sin Jeghed, men nu og følte Drift i sig til at navngive alle Dyr, d. e. til at stemple sig dem, samt til at betragte sig som staaende i Relation til dem alle og endog over dem alle. Hermed gik Menneskeheden op af Dyriskheden.«

III.

Ligesom man i Almindelighed mener, at Darwinismens Metafysik er Materialisme, saaledes mener man, at dens Ethik maa gaa ud paa dyrisk Sandselighed. »Lader os æde og drikke, thi i Morgen skulle vi dø!« — det er den Tankegang, man i Reglen vil anse for den naturlige hos en Darwinist. Mange gaa endnu videre og mene, at Selvmord er den naturlige Ende for den, der nærer saadanne Anskuelser. »Ethvert Selvmord,« skrev en amerikansk Præst til Tyndall, »ethvert Selvmord i vort Land (og de indtræffe daglig) er en indirekte Virkning af de bestialske Lærdomme, som

De, Darwin, Spencer, Huxley et id omne genus forkynde.«¹

Der er neppe noget større Bevis paa den snævre aandelige Horisont, de fleste Mennesker endnu besidde, end den store Vanskelighed, de have ved at tænke sig, at der kan leves et moralsk og ædelt menneskeligt Liv paa Basis af andre Livsanskuelser end deres egen. Den anderledes Troende er for de Fleste et umoralsk Væsen. Og bag Beskyldningen for Umoralitet ligger Noget, som er værre; der ligger Fanatismens Had. Saaledes skriver hin amerikanske Præst fremdeles i sit Brev: »Skulde jeg ikke hade dem, som hade Dig, Herre!«

I Modsætning til de Lidenskaber, Kampen sætter i Bevægelse, maa vi holde os til Sagen selv og undersøge den. Darwinismen er kun en særegen Form eller Anvendelse af Udviklingens almindelige Lov, der før Darwins Tid var bleven opdaget som gjældende ikke blot paa Naturens Omraade (Kant, Laplace, Lyell), men ogsaa paa Historiens Omraade. Allerede hos Baco af Verulam finde vi Forestillingen om Menneskehedens Udvikling og Fremadskriden. Pascal og Leibnitz udtrykte denne Forestilling nøjere. Men det er i forrige Aarhundrede, at de første Skridt gjøres til dens Gjennemførelse af Turgot og Condorcet, Lessing og Kant. Ethiken, der tidligere kun havde fæstet sit Blik paa den enkelte Personligheds Udvikling, maatte nu faae Øje for, at denne Udvikling kun kan foregaa som Led i Slægtens almindelige Udvikling. Udvikling af det personlige Liv gennem Deltagelse i det kulturhistoriske Arbejde, det er det Moralprincip, som har sin Kilde i Udviklingens Ide.

Darwinismen har de samme ethiske Motiver som hele den paa denne Ide byggede Verdensanskuelse. Selve den store Rolle, Udviklingen spiller i Darwins Hypothese, viser i ethisk Retning. Hvile, Stillestaaen er ikke ethisk; det er Arbejde, Vorden, Kamp og Fremgang, det gjælder om, og dertil fører Darwinismen os umiddelbart, idet den indprenter, at den, der ikke kæmper af al sin Magt, vil bukke under, og at Livet selv er en Kamp for Tilværelsen. Umiddelbart seet er det vistnok den blinde, egoistiske Selvopholdelsesdrift, der kommer til at spille den største Rolle; men den vil efterhaanden lige som aabne sig, jo mere Udviklingens Gang fører Individerne sammen og lærer dem at opfatte den fælles høiere Lov, for hvilken de enkelte Villier maa bøje sig. Selvopholdelsesdriften lutres da til en ideal Stræben efter at bevare og udvikle den sande menneskelige Tilværelse baade hos Andre og hos sig selv. Saaledes bliver den højeste ethiske Stræben endnu en Kamp for Tilværelsen, og den Naturlov, Darwin har paavist, faaer sin Gyldighed ogsaa paa det ethiske Omraade.

Dersom Darwin havde Ret i sin Antagelse, at Varieringen ingen Grændser har,

¹Brevet er aftrykt i H. Spencers: *The Study of Sociology*, pag. 419.

vilde det endogsaa være en storartet og begejstrende Udsigt, han aabnede for al højere Stræben. Mennesket vilde da ikke støde paa Grændser for sit ideale Higen; hvad han ikke selv kunde naa, vilde han kunne lægge Grunden til for Slægten efter ham. Og ethvert nok saa lille Fremskridt, enhver nok saa uanseelig og tilsyneladende ubetydelig Virken vilde dog give sit Bidrag til Udviklingen; det er jo gjennem en uendelig Mængde uendelig smaa Virkninger, at de store Resultater opnaaes.

Paa den anden Side indeholder Darwinismen en Lære, som den tidligere spiritualistiske Ethik ofte har overseet, nemlig om de ydre Vilkaars store Betydning. Arbejdet for Menneskislægtens Fremgang bestaaer ikke mindst i Forbedring af dens materielle Forhold. Darwinismen viser os, hvilken Betydning disse Forhold have for en Arts Udvikling, altsaa ogsaa for Menneskehedens. Det bliver altsaa en ethisk Opgave at skaffe de fornødne Udviklingsbetingelser tilstede for Alle. Darwinismens etiske Konsekvenser pege saaledes i Retning af den sociale Reform. Den viser os, hvilken Vildhed og hvilken Rædsel der opstaaer, naar Kampen drejer sig om den materielle Selvopholdelse, og indskærper Nødvendigheden af at bringe det til, at den Kamp, uden hvilken Menneskelivet vilde stagnere og udslukkes, mere og mere kan føres paa en Menneskehedens værdig Maade, og om Formaals, der hæve sig over de blinde dyriske Drifter, der kun virke, fordi Nøden fremkalder dem, og fordi de ikke trænges tilbage af højere Ideer.

Vort Resultat er altsaa følgende. Darwinismen er en Hypothese, og det er ulogisk og uvidenskabeligt at betragte den som Mere. Men den appellerer ikke blot til en virkelig og betydningsfuld Aarsag; den er selv fremgaaet af den nødvendige Forudsætning, at det ogsaa ved Arternes Oprindelse maa have været naturlige Aarsager, der virkede. De mislige theoretiske og praktiske Konsekvenser, man har antaget for en nødvendig Følge af den, ere urigtige, og den Modstand, der gjøres mod Darwinismen, gjælder egentlig hele den rationelle og humane Verdensanskuelse, som ikke staaer og falder med Darwinismen. Denne Verdensanskuelse var i sine afgjørende Grundtræk udviklet, før Darwinismen optraadte, og vil vedblive at udvikle sig, selv om Darwinismen skulde blive gjendreven. Men paa den anden Side vilde dennes Sandhed skaffe hin Verdensanskuelse en betydningsfuld Tilvæxt, berige den med nye Synspunkter og Ideer. — Men, som sagt, den som veed, haster ikke!